

Frans Halsmuseum
Haarlem

Heilige Gommarus

Pieter Cornelisz Ebbekin
(actief in Haarlem 1647-1666)

Haarlem 1656. Zilver, H 71 cm.

Merken: aan de onderzijde van de rok: stadskeur Haarlem (twee keer); *M* (jaarletter 1656); *DFL* (meesterteken in monogram; het meesterteken is op dezelfde manier samengesteld als dat van zijn oom Dominicus van Lijnhoven en zijn neef Pieter Bagijn).

Herkomst: veiling Sotheby's, Amsterdam, 15-5-2000, nr 216.

Op 15 mei 2000 verwierf het Frans Halsmuseum op een veiling bij Sotheby's te Amsterdam een zilveren beeld van de Heilige Gommarus. Het werd in 1656 vervaardigd door Pieter Cornelisz Ebbekin, één van de belangrijkste Haarlemse zilversmeden rond het midden van de 17de eeuw. Het is een volstrekt uniek werk: er bestaat geen ander voorbeeld van een zilveren beeld van dit formaat (71 cm hoog) uit de 17de eeuw, vervaardigd door een Hollandse maker. De aankoop werd hierdoor van nationaal belang geacht. Dankzij de genereuze steun van de Vereniging Rembrandt, het Prins Bernhard Cultuurfonds (cultuurfonds Noord Holland), de Mondriaan Stichting, de Vrienden van het Frans Halsmuseum en het Fonds de Haas was het museum in staat dit zeldzame beeld te verwerven.

Detail van de sokkel met het wonder van de omgehakte boom.

BEELD EN MAKER

Gommarus was een heilige die in de 8ste eeuw in het gebied rond Antwerpen leefde, daar allerlei wonderen verrichtte en mensen tot het christelijk geloof bekeerde. Hij is staande op een achthoekige sokkel weergegeven met een staf in zijn rechterhand; hij draagt een hoed en een met bont gevoerde mantel. Als attribuut heeft hij een afgehakte boomstam die verwijst naar een wonder dat hij verrichtte: hij bracht een omgehakte boom weer tot leven door zijn gordel om de boom te leggen. Dit wonder staat afgebeeld op drie reliëfs op het voetstuk.

Het beeld bestaat uit verschillende onderdelen die op ingenieuze wijze samen één geheel vormen. De werkwijze van de zilversmid kan hierdoor worden gereconstrueerd. Het achthoekige voetstuk is samengesteld uit verschillende segmenten die aan elkaar zijn gesoldeerd. De reliëfplaatjes zijn met zilveren nagels in de vier hoeken vast geklonken op een houten kern. Het beeld zelf bestaat eveneens uit verschillende onderdelen, die rond een lange schroef in het midden met elkaar verbonden zijn. Het hoofd en de geschulpte pelerine van de mantel vormen het bovenste deel. De mantel is een los onderdeel en de armen kunnen losgeschroefd worden van het lichaam. Het middenstuk van de schouders tot de knieën is het volgende onderdeel. In de onderplaat van de rok is de schroef bevestigd die de bovenstaande onderdelen bijeenhoudt. De onderbenen en de boomstronk zijn op het voetstuk geschroefd. Het beeld is dus niet zoals bij bronzen beelden gegoten met hulp van een model. Ebbekin heeft de verschillende onderdelen in zilver gedreven en vervolgens gemonteerd.

Pieter Cornelisz Ebbekin was een van de belangrijkste Haarlemse zilversmeden die tussen 1647 en 1666 in Haarlem actief was. Hij behoorde tot een familie van schilders, beeldhouwers en zilversmeden die in Haarlem in de eerste helft van de 17de eeuw een belangrijke rol speelde. Ebbekin was van moederszijde verwant aan de schildersfamilie De Grebber en aan de zilversmeden Dominicus van Lijnhoven (1587-1637) en Pieter Bagijn (ca. 1600-

1648). Het museum was al in het bezit van historiestukken van Frans en Pieter de Grebber, een monstrans van Dominicus van Lijnhoven (in 1993 aangekocht met steun van de Vereniging Rembrandt), een ampullenblad met voetwassing van Pieter Bagijn (in 1994 aangekocht, eveneens met steun van de Vereniging Rembrandt) en een beeldhouwwerk van diens broer Dominicus Bagijn (overl. 1636). Van Pieter Ebbekin had het museum al een serie van zes altaarkandelaars en een plooihotel in de collectie. In deze context hoort het zilveren heiligenbeeld duidelijk thuis in de verzameling van het Frans Halsmuseum.

OPDRACHT

Het heiligenbeeld werd vervaardigd voor de rooms-katholieke schuilkerk St. Gommarus in Enkhuizen. Behalve het beeld van de Heilige Gommarus maakte Ebbekin tegelijkertijd een zilveren madonnabeeld voor deze kerk. Beide beelden werden in één opdracht besteld om het altaar van de kerk op te luisteren – hetzij in naam van de parochianen, hetzij door een kerkelijk hoogwaardigheidsbekleder die verbonden was aan de Gommaruskerk. Het is bekend dat een tante van Pieter Ebbekin, Maria de Grebber (1602-1680), in 1656 nog in Enkhuizen woonde. Zij was de weduwe van Wouter Coenraetsz de Wolff (1590-1636), die in 1629 in Enkhuizen compagnon werd in een pottenbakkerij. Diens broer Godtschalk, alias Augustijn de Wolff (1585-1635) was pastoor in de rooms-katholieke schuilkerk te Enkhuizen van 1633 tot zijn dood in 1635, nadat hij eerder van 1614 tot 1631 assistent was geweest van pastoor Nicolaes Moens. Deze Augustijn de Wolff bestelde voor zijn kerk bij zijn zwager Pieter de Grebber een altaarstuk met een voorstelling van de kruisafname, dat nu in Amsterdam in het Rijksmuseum bewaard wordt. Misschien hebben familiebanden later opnieuw geresulteerd in het verlenen van deze opdracht aan Pieter Ebbekin. Het is echter heel goed mogelijk dat de opdracht uit een andere hoek kwam. Ebbekin was op dat moment de belangrijkste Haarlemse zilversmid, die veel zilver vervaardigde voor gebruik in de

Altaarkandelaars

Pieter Cornelisz Ebbekin
Haarlem 1653. Zilver, H 77 cm
Merken: I (jaarletter 1653)
FRANS HALSMUSEUM, HAARLEM

Plooischotel

Pieter Cornelisz Ebbekin
Haarlem 1649. Zilver, 37,5 x 45 cm
Merken: E (jaarletter 1649)
FRANS HALSMUSEUM, HAARLEM

rooms-katholieke eredienst in kerken in Noord Holland. Dit zou ook doorslaggevend kunnen zijn geweest bij de toekenning van deze opdracht.

VERVOLGGESCHIEDENIS

De Heilige Gommarus en het madonnabeeld hebben enige eeuwen lang het altaar van de St. Gommaruskerk te Enkhuizen gesierd, die later in de 18de eeuw de oud-katholieke schuilkerk van Enkhuizen werd. In 1907 zag het parochiebestuur zich genoodzaakt beide beelden samen met enige andere kerkschatten te verkopen om de reparatie van het ingestorte dak van de kerk te kunnen bekostigen. De beelden werden in Amsterdam geveild en verdwenen naar Duitsland. De onmiddellijk ingezette pogingen van het landelijke oud-katholieke kerkbestuur om de beelden terug te kopen vonden geen gehoor bij de koper. De beelden werden sindsdien niet meer gesignaleerd totdat het heiligenbeeld in 1991 opdook bij een klein, onbekend veilinghuis in München. Daar werd het aangeboden als een 19de-eeuws beeld van een Poolse koning. De merken had de veilinghouder blijkbaar niet kunnen identificeren. Het museum had daar geen weet van totdat de nieuwe Duitse eigenaar, die alle mogelijke moeite deed om de merken te identificeren, ter verificatie in 1992 naar het Frans Halsmuseum kwam. In het museum kon zijn vermoeden worden bevestigd en werd hem de documentatie uit de veilingcatalogus van 1907 getoond. Helaas wilde de eigenaar het beeld niet verkopen en keerde hij weer terug naar München. Bovendien wenste hij strikt anoniem te blijven en was hij niet bereid zijn adres achter te laten. Het beeld verdween zo weer uit het zicht totdat de expert van Sotheby's in april vorig jaar het Frans Halsmuseum meldde dat het beeld in Amsterdam geveild zou worden. In een buitengewoon spannende veilingzitting werd het heiligenbeeld uiteindelijk verworven door het museum ♦

Pieter Biesboer

